

hâllî zevki tatmin edebilen Emrah, her iki gelenekte yetişen birçok çağdaşı gibi yaşadığı devrin resmî hayata getirdiği yeni terimleri şiire sokup bunlar üzerinde yaptığı oyunlarla gerçekte âşık tarzına yeni bir şey katmamıştır. Doğuştan temsil ve taklit gücüne sahip bir sanatkar olmasından dolayı divan şiirinin asil temsilcisi aydın çevreler dışında İslâmî kültürü az, zevki basit, fakat daha geniş bir sahası bulunan halk zümresi içinde arzu ettiği şöhreti kazanmış, şuurlu bir aydın âşık olarak tanınmıştır. Mizacı dervişlikten çok âşıklığa uygun olduğundan ömrünü aşk maceralarıyla geçirmiş ve en samimi eserlerine bu maceralar kaynaklık etmiştir. Şiirlerini diğer saz şairleri gibi âşık fasıllarında okunmak üzere yazan Emrah, XIX. yüzyıl âşık tarzının bütün özelliklerini iyi bilen ve bunlara bağlı kalan çok yönlü bir şairdir. Dilinin ağır olmasını, yaşadığı devirdeki âşık tarzının bir özelliği olarak değerlendirmek gerekir.

Emrah'ın asıl şahsiyetini ve edebî kişiliğini gösteren parçalar hece vezniyle yazdığı şiirlerdir. Aruzla yazdığı şiirleri daha fazla olmasına rağmen bunlardaki şekil ve dil kusurlarının çokluğu onun klasik şair olarak kabul edilmesine engeldir.

Şiirlerinde aşk, ayrılık, gurbet ve yaşadığı devirden şikâyet gibi temalar yanında tasavvufî unsurlar da önemli bir yer tutar. **Vahdet-i vücûd***'un medrese tarafından da kabul edilmiş görüşlerine sık sık yer veren şair, kendisinin bu yolda ilerlemiş bir mutasavvıf olduğunu iddia etmiştir. Bazı kaynaklarda Bektaşiliğe sempatisinden söz edilmesi (Kocaturk, s. 580), Bektaşî dervişlerine özenmesinden ileri gelmektedir. Bazan halk türkülerini, bazan da tanınmış saz şair-

lerini taklit etmiş, ayrıca Fuzûlî, Bâkî ve Nedîm gibi divan şairlerine nazîreler yazmaya çalışmıştır.

Ercişli Emrah'ın şiirleri uzun süre şöhreti daha yaygın olan Erzurumlu Emrah'a mal edilmiş ve bu durum çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Son yıllarda her ikisi üzerinde yapılan ciddi araştırmalar, iki şair arasındaki farkları ortaya çıkardığı gibi şiirlerin gerçek sahipleri de büyük ölçüde belirlenmiştir. Emrah'ın şiirlerinin çoğu Tokatlı Nûri tarafından bir araya getirilmiştir. Erzurum eski milletvekillerinden Mehmed Sâlih Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan bu önemli yazmanın ilk kısmında şairin hece ve aruz vezniyle yazdığı toplam 348 manzume, son kısmında ise Nûri'nin kendi şiirleri yer almaktadır (Ergun, s. 1271). Ayrıca aruz vezniyle yazdığı şiirler, Rifâî şeyhlerinden Erzurumlu Abdülaziz tarafından *Dîvân-ı Emrah* adıyla elli altı sayfalık bir kitapçık halinde bastırılmıştır (İstanbul 1332). Emrah ve şiirleri üzerinde birçok yayın yapılmasına rağmen şairi ve şiirlerini etraflıca tanıtan bir eser henüz neşredilmemiştir.

Erzurumlu Emrah için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde Tokat'ın Niksar ilçesinde yaptırılan türbe 3 Mayıs 1986'da açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 84; Murat Uraz, *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933, s. 49-51; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, s. 707-768; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1269-1276; Tanpınar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 101-103; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 579-581; Banarlı, *RTET*, II, 852-854; Eflâton Cem Güney — Çetin Eflâton Güney, *Erzurumlu Emrah*, İstanbul 1975; İbrahim Aslanoğlu, "Halk Edebiyatı Sektörüne Erzurumlu Emrah'a Dair Notlar", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri 27-29 Ekim 1975 Konya*, Ankara 1976, s. 194-199; a.m.f., "Erzurumlu Emrah'ın Yaşamıyla İlgili Belgeler ve Bilgiler", *III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir, ts., s. 53-59; Cahit Öztelli, *Sahte Şöhret Bir Ozan: Erzurumlu Emrah*, Ankara 1976; a.m.f., "Erzurumlu Emrah Hakkında Yeni Notlar", *TFA*, sy. 29 (1951), s. 454-455; Orhan Ural, *"Dost Elinden Gelen Turna"*, *Erzurumlu Emrah, Hayatı, Şiirleri*, İstanbul 1976; Saim Sakaçoğlu, *Ercişli Emrah*, Ankara 1977, s. 3, 4; a.m.f., "Erzurumlu Emrah", *Büyük Türk Klasikleri*, IX, 238-240; Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat II*, İstanbul 1983, s. 40-46; Ali Berat Alptekin, *Erzurumlu Emrah Bibliyografyası* (Hayatı Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler), Ankara 1986; Vehbi Cem Aşkun, "Emrah Hiçbir Zaman Sahte Şöhret Değildir", *TFA*, sy. 321 (1976), s. 7609-7610; R. Ekrem Koçu, "Emrah (Erzurumlu)", *İst.A*, IX, 5107; *TDEA*, I, 195; III, 39-40.

NURETTİN ALBAYRAK

ERZURUMLU İBRÂHİM HAKKI

(bk. İBRÂHİM HAKKI ERZURÜMİ).

ESAD EFENDİ, Ebûishakzâde

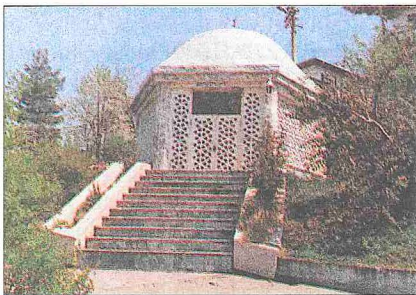
(ö. 1166/1753)

Osmanlı şeyhülislâmı,
şair ve müellif.

Zilkade 1096'da (Ekim 1685) İstanbul'da doğdu. Şeyhülislâm Ebû İshak İsmail Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislâm İshak Efendi'nin kardeşi olan Mehmed Esad önce babasının, daha sonra da Mutavelci Mehmed Efendi'nin ve diğer bazı âlimlerin yanında iyi bir öğrenim gördü. Henüz küçük yaşta iken Şeyhülislâm Ebûsaidzâde Feyzullah Efendi'den mülâzemet aldı. 1710'da hâricî derecesiyle Galata Sarayı sâlisesi pâyesi verilerek öğretim görevine başladı. Babasının şeyhülislâmılığı sırasında müslî-i Sahn derecesindeki Abdüsselâm Medresesi'ne, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin meşihati esnasında da Sahn-ı Semân'dan birine müderris tayin edildi. Mekke ve Medine müfettişliği, fetva eminliği gibi hizmetlerde bulunduktan sonra Edirne pâyesiyle Selânik kadılığına getirildi. Bu sonuncu görevinden mâzûl durumda iken 1733'te kendisine Medîne-i Münnevver'e pâyesi verildi. Ertesi yıl İstanbul pâyesiyle Mekke kadısı oldu. 1736'da başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları sırasında Mekke kadılığından azledilerek Anadolu kazaskerliği pâyesiyle ordu kadısı tayin edildi (14 Mart 1737). Bu savaşta Sadrazam ve Serdâriekrem Yeğen Mehmed Paşa ile arası açıldığı için azledilen, ancak Avusturya kuvvetlerinin hücumu karşısında ordunun yer yer bozguna uğraması üzerine yeniden seraskerliğe getirilmek istendiğinde kabule yanaşmayan Vidin Seraskeri İvaz Mehmed Paşa'yı, "Siz imtina ederseniz ben çatal destar ile serasker olup karşıya geçerim" sözleriyle ikna etti ve böylece Avusturyalılar'ın yenilgiye uğratılıp Adakale'nin fethedilmesinde (Ağustos 1738) dolaylı olarak önemli bir rol oynadı. Belgrad'ın zaptıyla ilgili barış müzakeresi için murahhas tayin edildi. Görüşmelerin bitiminden sonra da diğer murahhaslarla birlikte Belgrad'a gitti.

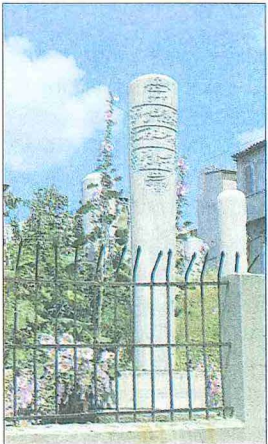
Belgrad Antlaşması'nın akdi sırasında kendisine Rumeli kazaskerliği pâyesi verilen Esad Efendi 13 Mart 1744'te bu makama bilfiil tayin edildi. On yedi ay kadar sonra azledildi, 29 Ekim 1746'te

Erzurumlu Emrah'ın türbesi - Niksar / Tokat

da aynı göreve ikinci defa getirildi. Bu görevinden de normal süresi tamamlanmadan alındıktan kısa bir süre sonra 24 Receb 1161'de (20 Temmuz 1748) şeyhülislâm oldu. Kaynaklarda bu görevini dirayet ve doğrulukla yürüttüğü belirtilen Esad Efendi 27 Şâban 1162'de (12 Ağustos 1749) azledildi. Azil sebebi hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte Sadrazam Abdullah Paşa'nın bunda rolü olduğu ileri sürülmektedir. Şem'dânîzâde ise azil sebebini I. Mahmud'la aralarında geçen bir saat olayına bağlar (*Mür'it-tevârih*, s. 148). Kendisi gibi bes-tekâr olan I. Mahmud'un isteğiyle bes-telediği bir şarkıyı huzurda okuması üzerine çeşitli dedikodulara yol açacağı endişesiyle padişah tarafından görevinden alındığı şeklinde yazılır fakat yaygın bir rivayet daha vardır.

Esad Efendi şeyhülislâmlıktan azledildikten sonra, halefi Halilefendizâde Mehmed Said Efendi'nin tavsiyesi üzerine Mekke'de ikamete mecbur tutulmak istendiyse de padişah onu Sinop'a gönderdi. Kısa bir süre sonra Gelibolu'ya nakledilerek üç yıl kadar burada oturdu. 4 Mart 1752'de İstanbul Boğaziçi'nde İncirköy'de satın aldığı yalıda oturmasına izin verildi. İstanbul'a döndükten sonra hastalandı. 10 Şevval 1166 (10 Ağustos 1753) Cuma günü vefat ederek babası Ebû İshak Efendi'nin İstanbul Çarşamba civarında yaptırdığı caminin hazîresine babasının ve ağabeyinin yanına defnedildi. Babasının, doğduğu evin yerine yaptırdığı ve bütün aile fertlerinin gömülü bulunduğu mezarlık sofasında bulunan kabrinin 2,10 m. uzunluğundaki mermer taşı üzerinde şu yazı yer almaktadır: "Hüve'l-bâkî, sâbikâ pîrâye-bahş-ı sadr-i fetvâ merhum ve mağfûrun-leh Mehmed Esad Efendi ruhiyçün el-Fâtiha, fî sene 1166".

Ebûîshakzâde
Esad Efendi'nin
İsmâil Ağa
Camii
hazîresindeki
mezarı -
Çarşamba /
İstanbul

Çarşamba'da babasının camii yanın-
da medrese, mektep, şadırvan ve çeşitli
ders odaları yaptıran Esad Efendi, Şey-
hülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed Efen-
di'nin kızıyla evlenmiş, bu evlilikten bir
oğlu ve bir kızı olmuştur. Oğlu Mehmed
Şerif Efendi, kızı da şair Fitnat Zübeyde
Hanım'dır.

Eserleri. XVIII. yüzyılda yetişen Osmanlı
âlimlerinin en değerlilerinden biri olan
Esad Efendi üç dilde şiir söyleyen, lugat,
tefsir ve mûsiki sahalarında eser veren
önemli bir şahsiyettir. Başlıca eserleri
şunlardır: 1. *Lehçetü'l-lugât*. Türkçe'den
Arapça ve Farsça'ya bir sözlük olan
eser, *Divânü lugâti't-Türk* ve *Terceman*
gibi ilk devirlerde yazılmış lugatlardan
sonra Türkçe kelimeleri esas alan ilk
Türkçe sözlüktür. 1725-1732 yılları ara-
sında hazırlanıp Sultan I. Mahmud'a su-
nulan eser 1210'da (1795) 851 büyük
sayfa halinde İstanbul'da basılmıştır.
Lehçetü'l-lugât'a madde başı olarak
sadece Türkçe veya Türkçeleşmiş keli-
meler alınmıştır. İlk bakışta Türkçe'den
Arapça ve Farsça'ya bir sözlük gibi gö-
rünmekteyse de madde başı olan keli-
melerin yer yer Türkçe açıklamalarının
da yapılmış olması esere aynı zamanda
Türkçe'den Türkçe'ye sözlük niteliğini
kazandırmaktadır. Esad Efendi eseri ha-
zırlarken kendinden önceki müellifler-
den ayrı bir yol tutarak gerek Arapça ve
Farsça gerekse Türkçe kelimeleri telafu-
za dayalı bir imlâ ile yazmıştır (meselâ
عَبَا [abâ] yerine أَبَا , شَمْعَان , [şem'dân]
yerine شَمْدَان , دِيمِك [dimek] yerine دِمَك gi-
bi). Eserde madde başı olarak 3700 ka-
dar kelime yer almaktadır. Bu kelimeler
metinde üzerleri çizilerek belirtildiği
gibi çerçeve dışına da kaydedilmiştir.
Kelimeler Arap alfabesiyle bab ve fasıl
esasına göre dizilmiştir; her harf mef-
tûha, meksûre, mazmûme şeklinde üç
baba, bablar da kendi aralarında alfa-
betik olarak fasıllara ayrılmıştır. Eserde
hareke kullanılmayıp Türkçe kelimelere
karşılık verilen Arapça ve Farsça
kelimelerin okunuşları hareke adları söy-
lenerek tarif edilmiş, bu durum kitabın
hacminin genişlemesine yol açtığı gibi
okunmasını da güçleştirmiştir. *Lehçetü'l-lugât*
adıyla ihtisar edilmiştir (İÜ Ktp.,
TY, nr. 202). Eserin Ali Kâşif el-Üsküdarî
tarafından yapılan muhtasarında (İÜ
Ktp., TY, nr. 2573) kelimeler harekelen-
miş ve aslındaki Türkçe açıklamalarla
Arapça darbimesellere yer verilmemiştir.
Lehçetü'l-lugât'ın *Tercümânü'l-lu-*

gât adıyla iki cilt halinde basılan üçün-
cü muhtasarı (İstanbul 1871) üç sütun
olarak düzenlenmiştir. Bu eser ilk sütun-
u Arapça - Türkçe, ikinci sütunu Farsça
- Türkçe, üçüncü sütunu Türkçe-Arapça
- Farsça olmak üzere üç ayrı sözlük
halindedir. *Lehçetü'l-lugât* üzerine La-
tif Beyrelî tarafından bir yüksek lisans
çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). 2. *Atra-
bü'l-âsâr* fî tezkireti urefâi'l-edvâr*.
XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğin-
de yetişen bazı mûsikişinasların hal ter-
cümesini ihtiva eder. Veled Çelebi (İzbu-
dak) eseri sadeleştirip kısaltmış ve bazı
ilâveler yaparak *Mekteb Mecmuası*'nda
neşretmiştir (sene III, sy. 1-7, 10, İstanbul
1894). Ayrıca Hüseyin Sadeddin Arel de
eseri bugünkü Türkçe ile ve tarihî bilgi-
leri dışındaki ifadeleri çıkararak *Musi-
ki Mecmuası*'nda yayımlamıştır (Kasım
1948 - Şubat 1950, sy. 9-24). 3. *Divan*. İ-
stanbul kütüphanelerinde beş nüshası
tesbit edilen eserin Muhammet Nur Do-
ğan tarafından hazırlanan tenkitli met-
ninde beş na't, yedi kaside, bir terkibi-
bend, bir müsemmen, beş tahmis, üç
murabba, kırk yedi tarih, 206 gazel, otuz
sekiz nazım, on beş kıta, on bir rubâî,
on beş beyit, on dokuz lugaz ve yirmi
beş muamma yer almaktadır. Sadettin
Nüzhet Ergun şairin bir kaside, yirmi
gazel, on iki kıta ve bir lugazını yayımla-
mıştır (*Türk Şairleri*, III, 1331-1335). Esad
Efendi'nin divanında bulunan şiirlerinin
dışında, çeşitli yazma mecmualarda meş-
hur bazı Arapça kasideleri tahmis yollu
manzumeleri ve kendi el yazısıyla olan
mecmuada da (İÜ Ktp., TY, nr. 2934) "Lâ-
miyye", "Mîmiyye" ve "Nüniyye" adlı üç
Arapça kasidesi bulunmaktadır. 4. *Hu-
lâsatü't-tebyîn fî tefsiri sûrei Yâsîn*.
Eserin çeşitli yazma nüshaları vardır (me-
selâ bk. İÜ Ktp., TY, nr. 700, 1753; Süley-
maniye Ktp., Hamidiye, nr. 1461, vr. 47-
151). 5. *Tefsîr-i Âyetü'l-kürsî*. Kütüpha-
nelerde çeşitli nüshaları bulunan eser
(meselâ bk. TSMK, Hazine, nr. 32; İÜ Ktp.,
TY, nr. 7296) İstanbul'da basılmıştır (ts.).
6. *Tefsîrü'l-âyâtü'l-muşaddere bi-rab-
binâ*. Peygamberlerin dualarına dair âyet-
lerin Arapça tefsiridir (Murad Molla Ktp.,
Lala İsmâil Efendi, nr. 8). 7. *Risâletü'n-
nasriyye*. Zaferle ilgili âyetlerin Türkçe
tefsiri olup I. Mahmud adına telif edil-
miştir (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr.
1461, vr. 6-21; Esad Efendi, nr. 92/1, vr.
1-44). 8. *İtbâku'l-Etbâk*. Zemaşerî'nin
Efvâku'z-zeheb adlı eserini tanzir eden
Abdülmu'min İsfahânî'nin *Etbâku'z-ze-
heb*'ine nazîre olarak yazdığı Arapça bir

eserdir (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1461, vr. 21-46; Reşâdiye, nr. 465, 26 varak; Âtif Efendi Ktp., nr. 1999, 48 varak).

Kaynaklar, Esad Efendi'nin Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa adına kaleme aldığı *Bûlbûlnâme* adlı eserinden övgüyle söz ederlerse de bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Öte yandan yine Damad İbrâhim Paşa'ya ithaf edildiği belirtilen çiçekçiliğe dair *Gülzâr-ı İbrâhîm* adlı eseri de bugüne kadar ele geçmemiştir. Hâfız Mehmed Efendi *Netîcetü'l-fetâvâ*'sında Şeyhülislâm Esad Efendi'nin yirmi kadar fetvasını bir araya getirmiştir.

Esad Efendi aynı zamanda Türk müzik tarihinin büyük şahsiyetlerinden ve devrinin tanınmış bestekârlarından biridir. Dinî ve din dışı sahelerde ilâhi, beste, nakış, semâi, kâr ve şarkı formunda birçok eser meydana getirmiştir. El yazması ve matbu müzik mecmualarında güftelerine rastlanan bestelerinin hemen hepsi unutulmuş, ancak birkaçı notaya alınabilmiştir. Güftesi şair Sâmi'ye ait olan kâr-ı nâtik unutulmuş eserleri arasındadır. Esad Efendi'nin zamanımıza ulaşan müzik eserleri şunlardır: Rast sofyân ilâhî, rast düyek ilâhi, nühüft saz semâisi, dügâh çenber beste, dügâh nakış sengin semâi, dügâh nakış yürük semâi, arazbar nakış yürük semâi, hüseyinî nakış yürük semâi, isfahan nakış yürük semâi, hicaz peşrevî, hicaz saz semâisi, nühüft peşrevî I (ağır düyek), nühüft peşrevî II (düyek).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 73; Subhî, *Târih*, vr. 53^b, 160^b, 187^b; İzzî, *Târih*, vr. 3^a, 175^b, 206^a, 262^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), I, 133, 134, 143, 148, 174; Râmîz, *Âdâb-ı Zürefâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 762, vr. 6; Müstakimzâde, *Devha-i Meşâyih-i Kibâr Zeyli*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 721, vr. 96; a.mlf., *Terâcim-i Ahâlî-i Fetvâ* (Resâil içinde), İÜ Ktp., TY, nr. 6699, vr. 87; Vâsîf, *Târih*, I, 17; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 476-479; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1329-1335; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya*, İstanbul 1946, s. 423; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divan'ının Edisyon Kitiği* (doktora tezi, 1987), İÜ Ed.Fak. Ktp., THT, nr. 48, s. I-XCIV; a.mlf., *Lehçetü'l-luga ve Atrabü'l-âsar Müellifi Şeyhülislâm Esad Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divan'ının Tenkidli Metni* (doçentlik tezi, 1990), İÜ Ed.Fak.; Latif Beyreli, *Lehçetü'l-lugât* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hakkı Tekin, *Şeyhülislâm Esad Efendi ve Atrabü'l-âsar ft tezkireti urefâi'l-edvâr Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1993), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Cavid Baysun, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 359-362; Öztuna, *BTMA*, I, 265-267.

MUHAMMET NUR DOĞAN

ESAD EFENDİ, Hocazâde

(ö. 1034/1625)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Şeyhülislâm ve tarihçi Hoca Sâdeddin Efendi'nin ikinci oğlu olan Mehmed Esad 10 Muharrem 978'de (14 Haziran 1570) İstanbul'da doğdu. Tahsilini babasından ve Molla Tevfik Gîlânî'den aldığı derslerle tamamladıktan sonra mülâzim oldu ve Haziran 1588'de haseki pâyesini aldı. Ardından Ocak 1590'da Süleymaniye medreselerine ve Temmuz 1593'te Dârülhadis'e tayin edildi. Daha sonra kadılık görevine geçerek Şubat 1596'da Edirne kadısı oldu. Babasının nüfuzu sayesinde süratle yükseldi. III. Mehmed'in Eğri seferine hareketi sırasında İstanbul kadılığına tayin edildiyse de Kaymakam Hadım Hasan Paşa'nın ve Safiye Vâlide Sultan'ın muhalefeti yüzünden bu mevkiini muhafaza edemedi; fakat babasının padişah üzerindeki tesiri sebebiyle Anadolu kazaskerliği pâyesini elde etti. İki yıl sonra da babasının şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul kadısı oldu. Normal görev süresi (müddet-i örfiyye) sonuna kadar bu mevkide kaldı. Ağabeyi Hocazâde Mehmed Efendi'nin (Çelebi Müftü) şeyhülislâmlığı döneminde Anadolu kazaskeri olduysa da onun görevinden ayrılması üzerine azledildi (6 Ocak 1603).

Şubat 1604 - Ocak 1605 ve Haziran 1606 - Nisan 1608 tarihlerinde iki defa Rumeli kazaskerliğinde bulunan Esad Efendi hacca gittikten sonra 5 Cemâziyelâhir 1024'te (2 Temmuz 1615) vefat eden ağabeyi Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu. İlk meşihati yedi yıldan biraz fazla sürdü. Gerek mensup olduğu aile gerekse şahsî meziyetleriyle devrinin en tanınmış simaları arasına girdi ve devlet işlerinde çok faal rol oynadı. I. Ahmed'in vefatından (1617) sonra kardeşi I. Mustafa'nın tahta geçmesinde ve ardından da hal'inde etkili oldu (1618). Kendisinden önce amcasının tahta çıkmasında oynadığı rol dolayısıyla II. Osman'ın düşmanlığını kazandı. II. Osman padişah olunca ona yalnız fetva işlerini bırakıp ilmiye mansıplarının tevcihini hocası Ömer Efendi'ye verdi. Ayrıca çıkacağı sefer sırasında, kendi yerine tahta geçirilebileceği endişesiyle ortadan kaldırılmasına karar verdiği kardeşi Mehmed'in idamı için fetva alamadığından dolayı onunla araları iyice açıldı.

Şeyhülislâmların sefere gitmesi âdet olmadığı halde II. Osman ile Hotin sefe-

rine çıkan Esad Efendi ordu İsakça'da iken geri döndü. Kızı Akile Hanım'ın II. Osman ile evlenmesine karşı çıktığıysa da daha sonra buna güçlkle rızâ gösterdi. Aralarındaki bu yakın akrabalık dahi padişahla şeyhülislâm arasındaki soğukluğu gideremedi. Damadından daima uzak duran Esad Efendi ancak çok önemli meseleler ortaya çıktığında saraya girdi. Ayrıca İstanbul'daki son derece tehlikeli ve karışık durum sebebiyle padişahın hacca gitme isteğini engellemeye çalıştı. Buna dair verdiği fetvada, padişahların hacca gitmekten ziyade adalette hükmetmesi gerektiğini, zira büyük bir fitne tehlikesinin baş gösterdiğini belirtti. Nitekim II. Osman'ın faaliyetlerinden dolayı büyük bir isyan çıktı. Bu isyan sırasında Esad Efendi âsilerin istekleri doğrultusunda hareket etmeye mecbur kaldı; hatta onların idamlarını istedikleri bazı idareci ve saray mensupları aleyhine fetvalar verdi, zor durumda bulunan padişaha da âsilerin arzularını yerine getirme tavsiyesinde bulundu (Kâtib Çelebi, II, 12 vd.; Naîmâ, II, 214 vd.). Buna rağmen I. Mustafa'nın ikinci defa tahta çıkarılması teşebbüsüne karşı direndi ve II. Osman tahtta iken bir başkasına biatın câiz olmadığını söylemekten çekinmedi. Ancak bundan sonra meydana gelen ve II. Osman'ın katliyle sonuçlanan olayları önleyemediği gibi damadının cenazesine gitmeyerek görevinden istifa etti (10 Receb 1031/21 Mayıs 1622). Bir yıl sonra IV. Murad zamanında, halefi Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'nin vezîriâzam Kemankeş Ali Paşa'nın tesiriyle azlını müteakip ikinci defa şeyhülislâm oldu (Zilhicce 1032/Ekim 1623). Bu ikinci görevi sırasında vezîriâzamlı geçinemedi. Kemankeş Ali Paşa'nın Rumeli kazaskeri olan kayınpederi Bostanzâde Mehmed Efendi'yi şeyhülislâmlığa getirmek istediğini öğrenince onun aleyhine döndü. Hatta bir defasında Ali Paşa'nın idamı için fetva yazdığı ve bunun İstanbul kadısı olan küçük kardeşi Sâlih Efendi tarafından imha edildiği bilinmektedir (Naîmâ, II, 294). Bir yıl yedi ay süren bu görevi sırasında 14 Şâban 1034'te (22 Mayıs 1625) vefat etti ve Eyüp'te babasının yaptırdığı aile mezarlığına defnedildi.

Kaynaklarda dürüst, takvâ sahibi, mâkul düşünceli bir âlim olarak nitelendirilen Mehmed Esad Efendi'nin Aziz Mahmud Hüdâyî'ye intisap ettiği ve Celvetî tarikatına girdiği belirtilir. Damadı olmasına rağmen II. Osman'ın yanlış ha-